

Małgorzata Winiarska-Lisowska
Sędzia Sądu Rejonowego

Naruszenia praw na dobrach niematerialnych – formy, zakres odpowiedzialności, roszczenia i drogi ich dochodzenia

Dobra niematerialne to jeden z podstawowych – obok rzeczy - rodzajów dóbr prawnych. Znaczenie dóbr niematerialnych wzrastało wraz z postępem cywilizacyjnym i było ściśle związane zwłaszcza z ułatwieniem dostępu do zdobywania informacji oraz korzystaniem z zaawansowanych technologicznie usług, co opiera się w istocie na dysponowaniu różnorodnymi dobrami niematerialnymi. Zmiany społeczne i cywilizacyjne spowodowały, że dobra niematerialne zyskały taką wartość, że stały się dobrami prawnymi – zasługującymi na ochronę prawną.

Stosując pewne uproszczenie dobra niematerialne można podzielić na dwie odmienne w swym charakterze grupy przedmiotów ochrony, a mianowicie:

- dobra osobiste – związane nieodłącznie z każdym człowiekiem, osobą prawną albo jednostką organizacyjną (podmiotem pozbawionym osobowości prawnej);
- pozostałe dobra niematerialne – będące wytworem ludzkiego umysłu, stanowiące efekt koncepcyjnej działalności człowieka, dające się zakwalifikować jako dobra z zakresu własności intelektualnej czy własności przemysłowej, zwane przez niektórych przedstawicieli doktryny koncepcyjnymi dobrami niematerialnymi (por. R. Golać, *Dobra niematerialne. Kompendium prawne*, wyd. Branta, Bydgoszcz 2006).

W powyższym dwupodziale nie mieści się szczególnie rodzaj dobra niematerialnego, jakim jest energia zdefiniowana w ustawie z dnia 10 kwietnia 1997 roku Prawo energetyczne (Dz. U. z 2003 roku, nr 153, poz. 1504 z późn. zm.) jako „energia przetworzona w dowolnej postaci”.

Problematykę dóbr niematerialnych regulują przepisy różnych gałęzi prawa: prawa cywilnego, administracyjnego lub karnego. Cechą wspólną regulacji dotyczących poszczególnych dóbr niematerialnych jest ukształtowanie praw podmiotów z tego tytułu uprawnionych jako cywilnych praw podmiotowych bezwzględnych chroniących interesy osobiste i majątkowe. Należy bowiem zauważyć, że każdemu dobru niematerialnemu przyporządkować można podmiot

lub podmioty, które są z tego tytułu wyłącznie uprawnione, co znajduje wyraz w przysługujących tym pomiotom odpowiednich prawach.

Przechodząc do kwestii wyjaśnienia zakresu przedmiotowego wymienionych powyżej grup dóbr niematerialnych należy wyjaśnić, że wspomniane w pierwszej kolejności **dobra osobiste** są to chronione prawem dobra o charakterze niemajątkowym przysługujące każdemu człowiekowi (osobie fizycznej), a także osobom prawnym i jednostkom, o których mowa w art. 33¹ KC - a więc jednostkom organizacyjnym, którym przepisy przyznają zdolność prawną (np. spółki osobowe – jawne czy komandytowe).

Z powyższego wynika, że do dóbr niematerialnych pozostających pod ochroną prawa można przyporządkować określony podmiot uprawniony do dysponowania tymże prawem. Dominującą grupą uprawnioną z tytułu dóbr osobistych stanowią osoby fizyczne, co wynika z ich charakteru – chroniącego wartości podstawowe dla każdego człowieka. Podmiotami uprawnionymi z tytułu dóbr osobistych są także – choć w mniejszym zakresie – osoby prawne i jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej, ale w tym przypadku dobra osobiste im przysługujące mają przede wszystkim znaczenie w obrocie gospodarczym, w którym podmioty te uczestniczą – chodzi np. o nazwę, renomę czy dobre imię. Osobie fizycznej dobra osobiste przysługują od urodzenia aż do śmierci, a pozostałym podmiotom – od ich utworzenia (najczęściej związanego z wpisem do odpowiedniego rejestru – np. Krajowego Rejestru Spółek) do utraty przez nią bytu prawnego (np. wykreślenia z odpowiedniego rejestru).

Kodeks cywilny będący podstawowym aktem prawnym regulującym kwestię ochrony dóbr osobistych nie zawiera ich definicji, poprzestając na ich przykładowym wyliczeniu. Podstawowe znaczenie ma treść art. 23 KC, który do dóbr osobistych człowieka zalicza: zdrowie, wolność, cześć (godność i dobre imię), swobodę sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnicę korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukową, artystyczną, wynalazczą i racjonalizatorską. Powyżej wymienione dobra możemy określić jako dobra osobiste **nazwane** – czyli wymienione przez ustawę z nazwy, w odróżnieniu od nienazwanych dóbr osobistych – nie wymienionych wyraźnie przez ustawodawcę.

Liczne dobra osobiste zostały również wymienione w Konstytucji RP, począwszy od jej art. 5, który wskazuje wolności i prawa człowieka i obywatela, oraz art. 30 podkreślającego fundamentalne znaczenie przyrodzonej, niezbywalnej i nienaruszalnej godności człowieka, która stanowi źródło tych wolności i praw człowieka i obywatela. Natomiast w art. 38 wskazano, że każdy człowiek

ma zapewnioną prawną ochronę życia. W dalszych przepisach Konstytucji RP wskazano kolejne dobra osobiste, a mianowicie: nietykalność osobistą i wolność osobistą (art. 41), życie prywatne, życie rodzinne, cześć, dobre imię, oraz decydowanie o swoim życiu osobistym (art. 47), wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się (art. 49), nienaruszalność mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu (art. 50), wolność poruszania się (art. 52), wolność sumienia i religii (art. 53), wolność myśli (art. 54).

Niektóre dobra osobiste, w związku z art. 91 Konstytucji RP, mogą mieć swoje źródło także w umowach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę i tak np. dobro osobiste, jakim jest działalność polityczna, jest przedmiotem regulacji zawartej w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Katalog dóbr osobistych, ujętych w art. 23 KC, ma charakter **otwarty**, na skutek działalności orzeczniczej sądów i nauki prawa w miarę rozwoju stosunków społecznych lista dóbr osobistych jest stale poszerzana. Wykreowane w ten sposób dobra osobiste, które należą do kategorii **nienazwanych** dóbr osobistych to na przykład: prawo do prywatności, prawo do spokoju (wolność od strachu), prawo do kultu po osobie zmarłej, poczucie przynależności do danej płci. W procesach sądowych najczęściej wskazywanymi dobrami osobistymi są dobre imię i godność człowieka, które to składają się na użyte w art. 23 KC pojęcie czci.

Ochrona szeroko pojętych dóbr niematerialnych w prawie cywilnym polega na możliwości zgłaszania roszczeń w związku z zagrożeniem lub naruszeniem praw na tych dobrach.

Ochronę tę możemy podzielić na:

- **bezwzględna** – przewidzianą w ustawie, skuteczną w stosunku do wszystkich podmiotów naruszających dobra niematerialne;
- **względna** – wynikająca z umów (kontraktów), skuteczną tylko w stosunku do stron danej umowy, przysługującą podmiotowi wyłącznie uprawnionemu z tytułu dobra niematerialnego przeciwko kontrahentowi, który nienależyście wykonuje postanowienia umowne.

Prawa podmiotowe osobiste, służące ochronie należących do dóbr niematerialnych dóbr osobistych, są prawami bezwzględnymi, tzn. każdy może żądać, by inni nie naruszali jego dóbr osobistych i bezpośrednimi, tzn. realizującymi się wprost poprzez korzystanie z określonych dóbr przez podmiot uprawniony - bez udziału innych. Naruszenie tych praw bezwzględnych może rodzić prawa

względne – które są kierowane przeciwko naruszcycielowi dobra – a więc roszczenia.

Tylko osoba pokrzywdzona może domagać się ochrony dóbr osobistych. Dobra osobiste, których ochronę przewidują przepisy ustawowe nie są zbywalne ani w drodze spadkobrania, ani też w drodze czynności prawnych między żyjącymi. Niezbywalność dóbr osobistych i wynikających z nich uprawnień wynika z faktu, że są nierozłącznie związane z określoną istotą ludzką. Zaznaczyć należy również, że prawa osobiste stanowiące podstawę roszczeń niemajątkowych nie podlegają przedawnieniu.

Przepis art. 24 KC wymienia przesłanki i środki sądowej ochrony dóbr osobistych. Przesłankami ochrony dóbr osobistych, które muszą być spełnione łącznie, są:

- istnienie dobra osobistego,
- zagrożenie lub naruszenie tego dobra,
- bezprawność zagrożenia lub naruszenia.

Pierwsze dwie przesłanki udowodnić musi osoba dochodząca ochrony przed sądem – a więc powód; pozwany może bronić się skutecznie w ten sposób, że wykaże, iż nie działał bezprawnie. Takie rozłożenie ciężaru dowodu jest bardzo korzystne dla powoda – na przykład w razie opublikowania w prasie zniesławiających informacji, powód nie musi nic więcej udowadniać, niż to, że artykuł taki się ukazał i że doszło do naruszenia czci, przy czym czy doszło do naruszenia – z uwagi na konieczność dokonania obiektywnej oceny, ocenia sąd, co ogranicza rolę powoda do złożenia pozwu wraz z załącznikiem w postaci artykułu. Pozwany natomiast będzie musiał udowodnić, że naruszenie nie było bezprawne.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na przyjętą w orzecznictwie zasadę, że ochrona dóbr osobistych powinna być utrzymana w rozsądnych granicach i za podstawę mieć kryteria obiektywne - uznane powszechnie w społeczeństwie. Dla istnienia dobra osobistego i ustalenia, że doszło do jego naruszenia wiodącą rolę ma analiza z punktu widzenia rozsądnego, uczciwie myślącego człowieka, subiektywne przekonanie poszkodowanego ma znaczenie drugorzędne. Życie w społeczeństwie wiąże się choćby z ciągłym wchodzeniem w kontakt z innymi ludźmi, który nie zawsze jest przyjemny. Nie można jednak – przyjmując miarę rozsądnego człowieka – traktować drobnych niedogodności np. poszturchnięcia w tramwaju czy nieuprzejmej uwagi sąsiada za naruszenie swoich dóbr osobistych. W razie badania przez sąd czy doszło do naruszenia dobra osobistego obowiązuje oparta na rozsądnej ocenie zasada, iż wypadki bagatelne nie rodzą roszczeń. Przyjęciem obiektywnej oceny jest w szczególności uzasadnione

w przypadku ochrony takich dóbr jak cześć, prawo do prywatności czy swoboda sumienia, gdzie tylko obiektywna ocena pozwoli oddalić powództwa pniaczy, ludzi nadwrażliwych i przeczulonych na swoim punkcie, którzy najbanalniejszą przykrość gotowi są odczuwać jako wielką udrękę (z orzecznictwa m.in. wyrok SN z dnia 16 stycznia 1976 r., II CR 692/75, OSNC 1976, nr 11, poz. 251, z glosą J. Piątowskiego, NP 1977, nr 7-8, s. 1144; wyrok SN z dnia 11 marca 1997 r., III CKN 33/97, OSNC 1997, nr 6-7, poz. 93; wyrok SN z dnia 25 kwietnia 1989 r., I CR 143/89, OSP 1990, z. 9, poz. 330, z glosą aprobusującą A. Szpunara).

Dobra osobiste mogą być naruszane przez osoby trzecie bezprawnie, ale są przypadki, **wyluczające bezprawność** i należą do nich przede wszystkim:

- zgoda podmiotu prawa osobistego, np.: zgoda pacjenta na przeprowadzenie operacji (pacjent wyraża zgodę na naruszenie swej nietykalności). Należy pamiętać, że zgoda na naruszenie dóbr osobistych ma charakter odwoławczy, tzn. pacjent przed rozpoczęciem operacji ma prawo wycofać się od uprzednio wyrażonej zgody na operację,
- działanie w ramach porządku prawnego - np. złożenie zeznań w charakterze świadka czy też złożenie dokumentu jako dowodu w postępowaniu prowadzonym przez uprawnione organy,
- wykonywanie innego prawa podmiotowego w warunkach niewskazujących na jego nadużycie, dla przykładu można wskazać, iż najemca nie narusza nietykalności mieszkania wynajmującego,
- konieczność ochrony wartości nadrzędnych lub działanie w ochronie uzasadnionego interesu - jeżeli na przykład w wyniku publikacji prasowej lub telewizyjnej dochodzi do naruszenia dóbr osobistych jednostki, rozważenia wymaga, któremu z dwóch prawem chronionych dóbr - prawu do informacji i wolności słowa czy prawu do ochrony dobra osobistego człowieka - należy w okolicznościach faktycznych konkretnej sprawy przyznać pierwszeństwo ochrony,
- obrona konieczna – przewidziana w art. 423 KC przewidującym, że ten, kto działa odpierając bezpośredni i bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro własne lub innej osoby, ten nie jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną napastnikowi. Ta okoliczność wyluczająca bezprawność ma znaczenie przede wszystkim w razie naruszenia życia, zdrowia i nietykalności cielesnej. Nie będzie więc bezprawne uszkodzenie ciała napastnika czy złodziejstwa,
- stan wyższej konieczności – przewidziany w art. 424 KC występujący w razie istnienia bezpośredniego niebezpieczeństwa, które nie zostało wy-

wołane umyślnie przez tego, którego dobra są zagrożone dla dóbr danej osoby, niebezpieczeństwu temu nie można inaczej zapobiec niż naruszając cudze dobra osobiste, a dobro ratowane jest oczywiście ważniejsze niż dobro naruszane. Przykładem może być wdarcie się do cudzego mieszkania (tj. naruszenie nietykalności mieszkania) celem skorzystania z telefonu, by wezwać pomoc medyczną.

Ochronie dóbr osobistych służą **roszczenia**:

- **o ustalenie** stosunku prawnego lub prawa (znajdujący oparcie w art. 189 k.p.c. lub przepis szczególny przewidujący powództwo o ustalenie). Ustalenie może iść w trzech kierunkach: dotycząc stwierdzenia przysługiwania określonego dobra osobistego, ustalenia faktu jego zagrożenia lub dokonanego już naruszenia (por. wyr. SN z dnia 30 sierpnia 1974 r., I CR 384/74, OSPiKA 1977, z. 10, poz. 161; wyr. SN z dnia 6 listopada 1986 r., I CR 317/86, Lex nr 8790 oraz uchw. SN z dnia 22 września 1995 r., III CZP 118/95, OSPiKA 1996, z. 4, poz. 78).
- **o zaniechanie naruszeń** (działań, zachowań) naruszających określone dobro osobiste lub mogących doprowadzić do naruszenia dobra osobistego,
- **o usunięcie skutków naruszenia** – żądanie dokonania czynności potrzebnych do usunięcia stanu spowodowanego naruszeniem dobra osobistego – np. przez złożenie oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie (tu powód powinien ściśle sformułować treść oświadczenia, którego złożenia domaga się – przykładowo odwołania określonych wypowiedzi, sprostowania podanych faktów, rażących nierzetelności ocen oraz zapłatę zadośćuczynienia pieniężnego lub alternatywnie o zapłatę sumy na określony cel społeczny).

Dla dochodzenia zadośćuczynienia i zapłaty sumy pieniężnej na określony cel społeczny wymagane jest dodatkowo wykazanie **winy** sprawcy naruszenia. Podstawą zadośćuczynienia jest przepis art. 24 § 1 zd. 3 KC, ponieważ odsyła on jednoznacznie do „zasad przewidzianych w kodeksie”, czyli w szczególności do art. 445 i 448 KC. Oprócz powyższych roszczeń, jeśli naruszenie dobra osobistego doprowadziło do powstania szkody majątkowej, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych. Dochodzenie roszczeń odszkodowawczych uregulowane jest w przepisach prawa zobowiązań w art. 361-363 KC oraz w zakresie odpowiedzialności deliktowej art. 415 i następnym KC.

Roszczenia te mogą być skierowane zarówno wobec osób fizycznych, jak i prawnych (Z. Radwański, *Prawo cywilne*, 2004, s. 170), a osoby fizyczne działające jako organy tych ostatnich ponoszą na omawianym polu także indywidu-

alną odpowiedzialność (por. orz. SN z dnia 28 listopada 1980 r., IV CR 475/80, OSNCP 1981, nr 9, poz. 170 oraz wyr. SN z dnia 11 października 1983 r., II CR 292/83, OSP 1985, z. 1, poz. 3).

Sprawy o ochronę dóbr niematerialnych są sprawami cywilnymi w rozumieniu art. 1 kodeksu postępowania cywilnego. Do rozpoznawania tych spraw powołane są więc sądy powszechne (art. 2 k.p.c.), zaś w szczególności rozstrzygania sporów związanych z naruszeniem dóbr osobistych właściwe rzeczowo są sądy okręgowe (art. 17 pkt 1-3 k.p.c.). Właściwość miejscową sądu określa się na podstawie art. 27 i 28 k.p.c. – co do zasady powództwo wytacza się zatem przed sąd pierwszej instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania, a w przypadku pozwanych osób prawnych – siedzibę.

Według art. 43 KC przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych stosuje się odpowiednio do osób prawnych. Z zakresu tej ochrony wykluczone są takie dobra, które w przypadku osoby prawnej w ogóle nie mogą być brane pod uwagę, jak np. zdrowie lub wizerunek. Ochronie podlega w szczególności:

- **firma** jako element indywidualizujący przedsiębiorcę,
- **znak towarowy** oznaczenie, które można przedstawić w sposób graficzny, jeżeli oznaczenie takie nadaje się do odróżnienia towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa w szczególności może nim być wyraz, rysunek, ornament, kompozycja kolorystyczna,
- **tajemnica przedsiębiorstwa** - nieujawnione do wiadomości publicznej informacje techniczne, technologiczne, handlowe lub organizacyjne przedsiębiorstwa, co do których przedsiębiorca podjął niezbędne działania w celu zachowania ich poufności,
- **prawo do klientów** rozumiane jako prawo do normalnych relacji z grupą podmiotów, która w wyniku działań osoby prawnej stała się punktem odniesienia w stosunku do jej aktywności,
- **dobre imię, renoma, dobra sława** - opinia, jaką o osobie prawnej mają inne osoby ze względu na zakres jej odpowiedzialności czy wreszcie **wiarygodność i reputacja**. Dobra osobiste osób prawnych są także niezbywalne i podlegają ochronie bezwzględnej. Z przepisu art. 43 KC wynika, że jako zasadę należy przyjąć, że w razie naruszenia dóbr osobistych osoby prawnej przysługują jej takie same środki ochronne jak osobie fizycznej, a więc możliwość wystąpienia z powództwem o ustalenie, jak również z powództwem o zaniechanie, żądanie usunięcia skutków naruszenia. Dla przykładu należy wskazać, że osoba prawna może dochodzić również złożenia oświadczenia polegającego na przeprosinach,

bowiem mogą one mieć wpływ na ocenę osoby prawnej w oczach osób trzecich. Osoba prawna może dochodzić także roszczeń odszkodowawczych. Środki służące ochronie dóbr osobistych przewidziane w kodeksie cywilnym nie wykluczają możliwości zastosowania innych środków przewidujących taką ochronę. Dla ochrony dóbr osobistych osób prawnych szczególne znaczenie mają przepisy UZNK w szczególności art. 18.

Drugą grupą dóbr niematerialnych podlegających ochronie są **dobra z zakresu własności intelektualnej czy własności przemysłowej**, nazwane na wstępie koncepcyjnymi dobrami niematerialnymi. Stanowią one wynik twórczości artystycznej, naukowej i wynalazczej. Pojęcie „prawo własności intelektualnej” odnosi się do wszelkich wytworów ludzkiego umysłu, jak i praw do korzystania z nich. Dotyczy głównie wynalazków, wzorów użytkowych i przemysłowych, znaków towarowych, odkryć naukowych, dzieł literackich, muzycznych i plastycznych, technologii i programów komputerowych.

W Polsce prawo własności intelektualnej regulowane jest przez przede wszystkim przez PrAut oraz PrWiPrzem.

Prawo autorskie chroni przejawy działalności twórczej, a w szczególności: dzieła literackie (książki) i artystyczne (utwory muzyczne, plastyczne, filmowe, fotograficzne, sceniczne), publicystyczne, naukowe i programy komputerowe. Prawo autorskie ochroną nie obejmuje aktów normatywnych, materiałów urzędowych, opublikowanych opisów patentowych i prostych informacji prasowych. Prawo własności przemysłowej obejmuje: wynalazki, wzory użytkowe i przemysłowe, znaki towarowe i oznaczenia geograficzne.

Podmiotami dóbr z zakresu własności intelektualnej i przemysłowej są osoby fizyczne jako faktyczni kreatorzy dzieł chronionych, w praktyce jednak – najczęściej ze względów komercyjnych przechodzą one w dyspozycję innych podmiotów. Pierwotnym podmiotem własności intelektualnej może być każda osoba, w tym też taka, która ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych lub nawet jest jej pozbawiona – np. z powodu wieku czy ubezwłasnowolnienia. Brak pełnej zdolności do czynności prawnych rzutuje natomiast na możliwość samodzielnego i skutecznego dysponowania prawami autorskimi. Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych nie będzie więc mogła - stosownie do art. 20 KC - zawierać samodzielnie umów mających za przedmiot przysługujące jej np. prawa autorskie, gdyż takie umowy nie mogą być traktowane jako „umowy powszechnie zawierane w drobnych bieżących sprawach życia codziennego”.

Podmiotem PrAut jest **twórca**. Trzeba przy tym podkreślić, że twórcą może być wyłącznie osoba fizyczna, co wynika z samej natury procesu twórczego.

Nabycie praw autorskich przez twórcę następuje z mocy prawa wraz ze stworzeniem utworu. Ochrona praw autorskich powstaje również w chwili stworzenia utworu i nie jest potrzebna żadna ochrona certyfikacyjna.

Niematerialne dobra autorskie możemy podzielić na osobiste oraz majątkowe i ten ich podział determinuje różnice w zakresie ochrony w razie ich naruszenia.

Przykładowe wyliczenie najważniejszych autorskich praw **osobistych** zawiera art. 16 PrAut, który zalicza do nich: autorstwo utworu, oznaczenie utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo, nienaruszalność treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania, decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, nadzoru nad sposobem korzystania z utworu. Od autorskich praw majątkowych odróżnia je to, że czas ich trwania jest nieograniczony – są **bezterminowe** oraz w sposób **trwały** związane z twórcą. Autorskie prawa osobiste są tak ściśle związane z osobą twórcy, że **nie można się ich ani zrzec, ani zbyć**. Autorskie dobra osobiste z jednej strony są usytuowane i chronione środkami przewidzianymi w kodeksie cywilnym jako „twórczość naukowa i artystyczna” z drugiej strony równocześnie podlegają ochronie szczególnej – na podstawie prawa autorskiego. Oznacza to, że środki ochrony przewidziane jednymi i drugimi przepisami mogą być stosowane zarówno równocześnie (kumulatywnie), jak i alternatywnie – najczęściej w zależności od wyboru dokonanego przez osobę uprawnioną.

Ochrona z tytułu naruszenia autorskich praw osobistych – podobnie jak powszechnych praw osobistych opisanych powyżej - co do zasady jest ochroną niemajątkową. W drodze wyjątku – jeśli działanie naruszydca było zawinione można żądać przyznania odpowiedniej sumy pieniężnej tytułem zadośćuczynienia za doznana krzywdę albo uiszczenia sumy pieniężnej na wskazany przez twórcę cel społeczny. Jeżeli twórca poniósł z tytułu naruszenia szkodę – może zadać również zapłaty odszkodowania. Naruszenie autorskich praw osobistych może polegać na niepodaniu w związku z rozpowszechnieniem utworu nazwiska twórcy albo braku jego zgody na pierwsze publiczne jego udostępnienie. Naruszeniem praw własności intelektualnej jest na przykład plagiat - przywłaszczenie autorstwa cudzego dzieła poprzez rozpowszechnianie go pod własnym nazwiskiem. Dotyczy to nie tylko utworu, ale także odkrycia, pomysłu czy wynalazku (a więc także dóbr z zakresu własności przemysłowej). Katalog środków ochronnych (roszczeń) autorskich praw osobistych przysługujących twórcy rozstrzyga przede wszystkim przepis art. 78 PrAut. Do roszczeń przysługujących twórcy celem ochrony jego praw osobistych zaliczamy:

- roszczenie o **usunięcie skutków naruszenia** - może być ono realizowane nie tylko w sposób wyraźnie wymieniony w ustawie to jest poprzez złożenie publicznego oświadczenia o odpowiedniej treści i formie lecz także w inny sposób określony przez Sąd - np. przez nakaz ogłoszenia w czasopiśmie wyroku (*por. nie publ. orz. SN z 9 października 1974 r., I CR 495/74*), przez zobowiązanie do zawiadomienia określonych osób, przez zobowiązanie do ponownego opublikowania całości lub części utworu bez wprowadzonych przez naruszającego zmian czy zniekształceń (*por. orz. SN z 31 października 1975 r., OSN 1976, poz. 247*), twórca może domagać się również zniszczenia bezprawnie wytworzonych egzemplarzy utworu (*por. orz. SN z 8 lutego 1958 r., PiP 1959, nr 8-9, s. 475; orz. SN z 22 października 1974 r., OSN 1975, nr 10-11, poz. 153, oraz nie publ. orz. SN z 19 września 1975 r., I CR 483/75*). W przypadku, gdy czyn naruszający autorskie dobra osobiste był zawiniony, sąd – jak już powyżej wspomniano - może przyznać twórcy odpowiednią sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę moralną, ale twórca może domagać się, by zamiast zadośćuczynienia sprawca uiszczył odpowiednią sumę na wskazany przez niego cel społeczny;
- **roszczenie o zaniechanie** działania, niezależnie od okoliczności, czy działanie to ma charakter zawiniony, przysługuje wobec zagrożenia lub naruszenia autorskich dóbr osobistych;
- **roszczenie o ustalenie** na podstawie art. 189 k.p.c. istnienia lub nieistnienia określonego stosunku prawnego lub prawa. Na przykład może chodzić tu o sądowe ustalenie, że powodowi przysługuje autorskie prawo osobiste o określonej treści, które zostało bezprawnie naruszone przez powoda, albo że pozwany nie uzyskał od powoda zezwolenia na rozpowszechnianie jego wizerunku.

Należy w tym miejscu zaznaczyć że z ochroną autorskich praw osobistych związana jest szczególna regulacja dotycząca ich wykonywania po śmierci twórcy. Śmierć twórcy nie prowadzi do wygaśnięcia jego praw – dobra osobiste twórcy nadal istnieją, zapewniając w pierwszym rzędzie poszanowanie prawa do autorstwa i integralności dzieła. Twórca ma swobodę w dokonaniu wyboru osób upoważnionych do wykonywania i ochrony jego autorskich praw osobistych po jego śmierci – może wskazać zarówno osoby fizyczne, jak i prawne. W braku odmiennej woli autora, po jego śmierci z powództwem o ochronę autorskich praw osobistych zmarłego może wystąpić małżonek, a w jego braku kolejno: zstępni (np. dzieci), rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa. Z takim powództwem – jeśli nie sprzeciwił się temu twórca - może również wystąpić stowarzyszenie twórców właściwe ze względu na rodzaj twórczości lub organizacja zbiorowe-

go zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, która zarządzała prawami autorskimi zmarłego twórcy.

Autorskie prawa **majątkowe** uregulowane są w **art. 17 i następnym PrAut**. Zgodnie z tymi przepisami twórca przysługuje wyłączne **prawo do korzystania** z utworu i **rozporządzania** nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do **wynagrodzenia** za korzystanie z utworu. W skrócie oznacza to **monopol twórcy** w kwestii rozporządzania prawami autorskimi, bo tylko twórca ma prawo korzystania z utworu, rozporządzania nim oraz wynagrodzenia z tytułu korzystania. Prawo do rozporządzania utworem rozciąga się także na pola nieznane lub mało jeszcze rozpowszechnione w chwili uchwalenia ustawy, a więc takie, które w wyniku rozwoju techniki pojawiają się w przyszłości. Autorskie prawa majątkowe mogą być przeniesione na inny podmiot w drodze dziedziczenia lub umowy. Umowa o przeniesienie praw autorskich polega na tym, że przenoszący prawa autorskie wyzbywa się całkowicie władztwa nad tymi prawami na rzecz nabywcy. Umowa licencyjna natomiast polega na zezwoleniu na korzystaniu z utworu w oznaczonym zakresie. Przykładem umowy licencyjnej jest zakup programu komputerowego, zachodzi wówczas sytuacja, w której nabywając licencję, nabywamy prawa do użytkowania konkretnej kopii, a nie stajemy się właścicielami programu. Prawa autorskie **są więc zbywalne**. Bardzo często uprawnienia z tytułu praw autorskich porównywane jest do **uprawnień właściciela** rzeczy. Art. 17 PrAut wprowadza tzw. **domniemanie odpłatności** – przyjmuje się, że twórca należy się wynagrodzenie za korzystanie z utworu. Autor może zrzec się wynagrodzenia za rozporządzenie prawami do utworu. Przykładem mogą być np. różnego rodzaju akcje charytatywne, podczas których twórcy wykonują utwory. Prawa autorskie majątkowe są chronione tylko przez określony czas. Art. 36 pkt 1 PrAut wprowadza generalny 70-letni okres trwania autorskich praw majątkowych, zasadą jest, iż okres ten liczony jest od śmierci twórcy utworu. Okres ten nie może ulec ani przedłużeniu, ani skróceniu przez czynność prawną. Na faktyczny okres ochrony autorskich praw majątkowych do danego utworu składa się okres między stworzeniem dzieła a śmiercią jego twórcy oraz okres 70 lat po śmierci twórcy. Po upływie terminu wskazanego w ustawie każda osoba, pod warunkiem poszanowania autorskich praw osobistych, może swobodnie i nieodpłatnie korzystać z utworu. **Naruszeniem** autorskich praw majątkowych jest takie działanie, które można kwalifikować jako wkroczenie w zakres cudzego prawa majątkowego (monopolu eksploatacyjnego na konkretny utwór). Chodzi tu o korzystanie z dzieła – a bez znaczenia jest wielkość, charakter i poziom artystyczny wykorzystanego wkładu twórczego, jak i wkładu naruszyciela. Przykładowy katalog takich działań zawiera art. 50 PrAut – np. dokonywane bez zgody uprawnionego:

utrwalenie, zwielokrotnienie, wprowadzenie do obrotu oryginału utworu, jego najem i dzierżawa, publiczne wystawienie, wykonanie, wyświetlenie, odtworzenie oraz nadawanie i reemitowanie, a także publiczne udostępnianie utworu w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym. Zaliczamy do takich naruszeń także czynności niezawinione takie jak: zwielokrotnienia książki przez drukarnię na zlecenie wydawnictwa bądź wprowadzania do obrotu egzemplarzy utworu przez księgarnię. Naruszeniem autorskich praw majątkowych jest utrwalanie i zwielokrotnianie lub rozpowszechnianie utworów bez uzyskania zgody uprawnionego lub bez zapłaty mu wynagrodzenia potocznie nazywane piractwem.

W art. 79 zawarto katalog roszczeń przysługujących w przypadku naruszenia autorskich praw majątkowych i zalicza się do nich oprócz roszczeń analogicznych do tych, które służą ochronie osobistych praw autorskich żądania:

- **naprawienia wyrządzonej szkody** na zasadach ogólnych albo poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności, a w przypadku gdy naruszenie jest zawinione - trzykrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu,
- **wydania** uzyskanych korzyści,
- **jednokrotnego albo wielokrotnego ogłoszenia** w prasie oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie lub podania do publicznej wiadomości części albo całości orzeczenia sądu wydanego w rozpatrywanej sprawie, w sposób i w zakresie określonym przez sąd;
- niezależnie od powyższych roszczeń **zapłaty** przez naruszcyciela odpowiedniej sumy pieniężnej, nie niższej niż dwukrotna wysokość uprawdopodobnionych korzyści odniesionych przez sprawcę z dokonanego naruszenia, na rzecz Funduszu Promocji Twórczości, gdy naruszenie zostało dokonane w sposób zawiniony w ramach prowadzonej w celach zarobkowych działalności gospodarczej wykonywanej w cudzym albo we własnym imieniu, choćby na cudzy rachunek.

Z roszczeniami może wystąpić twórca lub pierwotny podmiot autorskich praw majątkowych, a także ich następcy prawni oraz osoba na rzecz której zbyto autorskie prawa. Dopuszczalne jest kumulowanie roszczeń: np. roszczenia odszkodowawczego z roszczeniem o wydanie uzyskanych korzyści.

Zasady ponoszenia odpowiedzialności cywilnoprawnej z tytułu naruszenia praw na dobrach własności przemysłowej zostały zawarte w przepisach art. 283 i nast. PrWIPrzem. W odróżnieniu od prawa autorskiego nie dzieli się tam ochrony na

ochronę praw osobistych i praw majątkowych. Roszczenia ukształtowane są w sposób zbliżony jak roszczenia przysługujące w razie naruszenia majątkowych praw autorskich. Art. 284 PrWiPrzem zawiera przykładowe wyliczenie spraw cywilnych, wymieniając m.in. żądanie ustalenie autorstwa projektu wynalazczego, prawa do patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji, wynagrodzenie za korzystanie z projektu wynalazczego, z wynalazku, wzoru użytkowego lub topografii dla celów państwowych, odszkodowanie za przejście na Skarb Państwa prawa do patentu lub prawa ochronnego odpowiednio na wynalazek tajny lub na wzór użytkowy tajny. Ochrona praw na dobrach niematerialnych zakresu własności przemysłowej ma charakter rejestracyjny – czyli do jej powstania niezbędna jest urzędowa rejestracja danego dobra, której skutkiem jest uzyskanie przez podmiot zgłaszający wyłącznych praw do przedmiotu ochrony.

Ubocznie już tylko należy wskazać, że poza opisaną powyżej ochroną cywilnoprawną dobra niematerialne są chronione także przez system prawa karnego. Często naruszenie praw na dobrach niematerialnych stanowi jednocześnie przestępstwo albo wykroczenie kwalifikowane przez przepisy karne. Większość przestępstw wymierzonych w dobra z zakresu własności intelektualnej i przemysłowej ściganych jest na wniosek pokrzywdzonego, co podyktowane jest faktem, iż czyny wymierzone w dobra niematerialne godzą przede wszystkim w prywatne interesy osoby pokrzywdzonej i to ona ma zdecydować, czy postępowanie karne ma zostać uruchomione czy też nie.